

SVERIGES FÖRSTA KVINNLIGA DRAMATIKER - Jeanette Granberg Stjernström 1825-1857

Den unga dramatiker Jeanette Granberg Stjernström var Sveriges första kvinnliga dramatiker. Skarpögd. Seriös. Självständig. Samhällskritisk. Och: rolig.

Vid tunnelbanestationen i Hägersten passerar jag dagligen Stjernströms väg. I äldre uppslagsverk kan man läsa sig till att på konung Oskar 1:s tid var Edvard Stjernström en mäktig känd skådespelare och teaterledare. Tre gånger gifte Edvard sig. De två sista fruarna, Jeanette och hennes äldre syster Louise vilkas flicknamn var Granberg, ligger begravda tillsammans med Edvard på Johannes kyrkogård i Stockholm.

Jag går till arkiven.

Där finner jag Jeanette Granberg Stjernströms kåserier och pjäser, hennes brev till fästmannen Edvard samt - efter hennes bortgång år 1857 - nekrologer och minnesbilder.

Jag finner en feminist!

Av Jeanettes brev från fästmotiden framgår det att hennes omgivning är orolig för hennes hälsa.

Själv hon vill arbeta, skriva.

ivrigt ber hon Stjernström:

Vad jag längtar efter de engelska pjäserna. Snälle Edvard! Skicka mig dem snarast. Bed mig inte låta bli att arbeta! det är mig omöjligt.

Jag får riktigt feber om jag inte har något arbete liggande och inte får lägga hand vid det. Men du kan vara lugn ty tack vare Louises hjälp arbetar jag inte mer än jag tål.

Jeanette hade växt upp i ett hem där det förväntades att de sex döttrarna skulle sy, väva och förfärdiga sina egna skor men där de också fick delta i ett glatt umgängesliv där det fördes litterära och kulturella samtal.

Vid tjugotvå års ålder vågade Jeanette Granberg göra sin offentliga debut. Anonymt, förstås. Hon var ju kvinna! *Filantropen* heter det lilla tendensdramat i en akt som 1847 uppfördes på Djurgårdsteatern "med stort bifall".

I december samma år gavs också hennes komedi *Mor och döttrar eller namnförväxlingen* på Mindre teatern.

Säkert hade systrarna Jeanette och Louise fnissroligt när de tillsammans, under pseudonymen "En tok", författade kåserisamlingen *Token. Ritningar ur det löjliga af ögonblickets historia* (1851).

Humorn är dräpande i kåserierna "Inträdestal i sällskapet för nyttiga lögners utspridande" och "Om kvinnans bildning".

Detta skrevs alltså många många år innan begrepp som jämlikhet eller feminism lanserats:

Huru ofantligt mycket har ej staten gjort för manskönets bildning! Två stora universiteter, uppfyllda af långa, välvuxna ynglingar, gymnasier och skolor af alla slag. Öfverallt. Och till betalande af alla kostnader, hundratals hemman anslagna, stora summor beviljade vid hvarje riksdag. Men någon högre utbildning unnas ej kvinnorna af staten. Är det kanske en

utsökt artighet mot oss kvinnor?

Anser man oss af naturen så väl utrustade, att vi icke behöfva någon djupare undervisning? Äro pojkarne så underlägsna flickorna i förstånd att de behöfva studera i nära tjugo år för att bli män, medan kvinnorna anses bilda sig sjelfva?

Mellan åren 1849 och 1853 skrev Jeanette, ensam eller tillsammans med Louise, tjugosex teaterstycken.

Den riktigt stora framgången fick Jeanette Granberg - under författarpseudonymen "NEJ och två gånger NEJ" - med skådespelet *Läsarepresten*. Pjäsen spelades första gången 11 juni 1850 på Mindre Teatern och därefter tjugo gånger.

Författaren August Blanche imponerades av Jeanette Granbergs djärva angrepp på Peter Wiselgrens inre mission. I "Minnesbilder", utgivna efter Jeanette Granberg Stjernströms död, skriver Blanche:

Läsarepresten (...) gafs en dag både för- och eftermiddag och det med den verka att "inre missionen" sprängdes och dess onekligen snillrike predikant måste hal öfver hufvud lemna hufvudstaden gifvande hela omvändelseverket på båten. Det är afvundsvärt nog att vid blott några och tjugo års ålder hafva gifvit sin tid och sitt samhälle en sådan impuls. Det är något af Jungfrun af Orleans, som, glödandes af det rättas och det sannas höga inspiration, jagar ur sitt land mäktiga fienders skaror. Ifrågavarande arbete, äfven om man icke tager i betraktande dess stora helsosamma inflytande på det allmänna vid en vigtig tidpunkt, utmärker sig från början till slut genom tankens djerfva, men logiska gång, karakterernas konsekventa hållning, språkets mognad och klarhet, samt fullständiga kännedom af scenens alla fordringar och resurser.

Skådespelaren Edvard Stjernström, som var styresman för Mindre Teatern i Stockholm mellan 1845 och 1850, kände via skvallervägen till Jeanette Granbergs dramatiska begåvning. När han år 1850 tillsammans med sjuutton skådespelare - bl a hustrun Sofia Wilhelmina Lamby - bildade ett eget sällskap och hyrde teatrarna i Åbo och Helsingfors, inledde han sejouren i Åbo med Jeanette Granbergs skådespel *Aura*.

Trots att handlingen i pjäsen utspelas i Österbotten och trots att huvudrollen kreerades av Stjernström själv blev pjäsen en flopp. En teaterledare på mitten av 1800-talet hade publikintäkterna som sin enda inkomst och Stjernström var tvungen att lägga ned *Aura* efter bara två föreställningar.

I november 1850 fick Mindre Teatern en efterlängtd publikframgång.

Fyra dagar af konung Gustaf 111:s regering spelades hela 35 gånger och pjäsen ansågs så storartad att den, när den slutligen utgick från repertoaren 1854, publicerades på Albert Bonniers förlag. (Det var mycket ovanligt att pjäser gavs ut i bokform.)

Författaren till succén: Jeanette Granberg.

Det förefaller troligt att Edvard Stjernström efter denna ekonomiska fullträff för Mindre Teatern uppmanade Jeanette Granberg att skriva fler historiska pjäser.

När Stjernströms första hustru dött 1851 lämnade Stjernström och hans sällskap Finland. Året därpå gav hans sällskap "spektakel" i Norrköping, Göteborg och Stockholm.

Under Stockholmsvistelsen spelade Stjernström rollen som Fiolin i *Längtan efter äfventyr eller Perukmakaren och hårfrisören*, ett tyskt lustspel som Jeanette Granberg bearbetat.

Edvard Stjernström återvände till Finland och blev där till 1853. Det mesta hans sällskap spelade drog folk, men tidvis kunde kritiken anta en skarp ton. Detta gällde framför allt lustspelen, som kritikerna bedömde som "lösaktiga och lättfärdiga".

I Stockholm fortsatte den flitiga Jeanette Granberg att skriva tendentiösa nutidsdramer. Pjäsen *Tidningsskrifvaren*, som handlade om skandalpressen, spelades på Mindre Teatern, från december 1851 inte mindre än 27 gånger.

Skådespelet *Hos oss eller En motbild till Onkel Toms stuga* fick beröm i pressen för sin realism och sin ypperliga lokalfärg. Socialrealismen i pjäsen, där Jeanette Granberg behandlar så laddade ämnen som fattigvård och missriktad välgörenhet, blev dock för stark för publiken i Stockholm.

Efter bara fem föreställningar lades pjäsen ned i april 1853.

I juli 1854 hyrde Edvard Stjernström Mindre Teatern. Som den affärsman han var spelade han med förkärlek sådana pjäser som han redan givit i Finland och i Göteborg och som där gått bra. Publiken kom tillbaka till Mindre Teatern och Kungliga Teatern fick nu allvarlig konkurrens.

Till sin nya fästmo Jeanette och sin svägerska Louise skickade han franska skådespel som systrarna Granberg ivrigt översatte och bearbetade.

I ett brev mästrar Jeanette Granberg sin fästman angående den franska komedin *Perukmakaren Leonard*:

Min älskade Edvard.

Få se nu hvad du blir nöjd med Leonard. Jag tycker att den är ganska rolig men skabrös är den ändå och som detta till stor del ligger i sjelfva handlingen, så har det inte hjälpt att skära bort, hvilket vi dock gjort rätt betydligt. Men nog kan utförandet rätt mycket mildra den saken. Jag förmodar att det blir Herr Lagerqvist som du låter spela Vicomtens roll och du kan ju säga honom, att den bör tagas så lätt som möjligt. Och du sjelf, min älskade, du får icke stryka under de tvetydigheter som rätt ofta ligger i Leonards mun och icke genom många skälmaktiga blickar och leenden låta publiken ana att det ligger något ändå mera derunder.

I ett annat brev hotar hon att inte alls översätta Bauernfelds karaktärsskildring *En kris* - som kom att uppföras i februari 1855 - om hon inte fick bestämma rollbesättningen: *Nej! Nej! Nej! Du skall spela rollen - annars tror jag inte jag bryr mig om pjesen.*

När fästmannen blivit purken av en nedgörande recension förklarar Jeanette: *Ja, min älskade, ärliga kritiker och öppna motståndare, det är något som man icke nog kan värdera och vara tacksam för.*

Jeanette var rolig för att Edvard skulle svika sina konstnärliga ambitioner och *hafva glömt konstnären för affärsmannen.*

I april 1854 försöker hon förmå honom att inte sätta upp enkla vaudeviller och farser i Köpenhamn:

Men tror du verkligen, på fullt allvar, att sådana pjäser som "Längtan efter äfventyr", "Ett resande teatersällskap", "Herr Dardanell" (för att nu inte tala om den obetydliga "Knuffen") och deras fullkomliga brist på allt både poetiskt och estetiskt värde skall kunna slå an på ett ställe der men är så ytterligt nogräknad i det afseende, och antag också att de göra lycka (gifva folk), för din skull hvad begrepp ger du väl Danskarna genom sådana stycken om den svenska dramatiska litteraturen, som de redan förut med rätt mycket skäl föraktligt se öfver axeln?

I november 1854 gifte sig Jeanette Granberg och Edvard Stjernström. Några månader senare köpte Edvard Stjernström Mindre Teatern för 120 000 riksdaler.

Som fru Stjernström skrev Jeanette tre historiska skådespel och översatte tretton utländska pjäser.

Hennes egna skådespel *Drottning Christina*, som gavs 5 mars - 16 december 1855, *I Finland 1808 - 1809*, som gavs 30 maj - 2 december 1855, och *Konung Karl X Gustaf*, som spelades först efter hennes död, blev alla tre rätt goda publikframgångar. Ingen av dessa pjäser trycktes dock och den samtida teatermannen Ludvig Josephson dömde ut Jeanette Stjernströms sentimentala äventyrmelodram om Carl X Gustaf som "mäkta svagt".

Var det den stora publikframgången - hela 163 föreställningar efter premiären 27 december 1855- med Mélesvilles folkkomedi *Den Ondes besegrare*, översatt av Jeanette Stjernström, som åstadkom att fru Stjernström mer arbetade som lönsam översättare än som dramatiker?

Var det omsorgen om biljettintäkterna till Mindre Teatern som gjorde att teaterdirektörens hustru inte skrev någon mer socialrealistisk pjäs efter det att stockholmspubliken svikit *Hos oss eller En motbild till Onkel Toms stuga*?

Äktenskapet mellan Jeanette och Edvard Stjernström beskrivs av alla deras minnestecknare som sällsynt harmoniskt. Paret hade ett rikt umgängesliv och de gjorde resor tillsammans då de studerade utländsk teater.

Den 2 april 1857 dog Jeanette Stjernström i barnsäng.

August Blanche skriver i sin nekrolog över den unga författaren Jeanette Stjernström att Mindre Teatern vann oändligt mycket på äktenskapet mellan den skapande och utförande konsten. Han tillägger: *Hon älskade att vara författarinna och att såsom sådan upplysa och gagna; men framför allt älskade hon att vara kvinna, värdig dotter, värdig syster och maka.*

Panegyriken i runorna efter hennes död skulle den redbara Jeanette Granberg Stjernström nog inte ha uppskattat. Den skarpa blicken och humorn var hennes bästa redskap som kåsör och dramatiker.

Lena Kjersén Edman